

Інституціональні перетворення та їх вплив на регулюючі функції держави

Досліджено вплив формальних і неформальних інститутів на розвиток економіки країни. Визначено, що невідповідність інституціонального середовища ринковим умовам господарювання спричинила невдачі трансформаційних реформ та несприйняття їх значною частиною населення в Україні. Запорукою успішності здійснення ринкових перетворень має стати вдосконалення регулюючих функцій держави та формування у громадян нового світоглядного бачення суспільних відносин. Ключові слова: інститут, інституціональне середовище, економіка країни, ринкові умови, трансформаційні реформи, державне регулювання.

Трансформаційні перетворення, які відбуваються в постсоціалістичних країнах протягом останніх двадцяти років змінюють не тільки економічні концепції, яких вони дотримуються, а й інституціональні відносини. Зазначене вимагає вивчення впливу інституціональних перетворень на регулюючі функції держави.

Важливість даної проблеми зумовлює дослідження її відомими іноземними та вітчизняними вченими, серед яких вирізняються праці Дж. Серла, Дж. Ходжсон-сона, В. Єфімова, В. Гейця, Б. Кваснюка, А. Чухна, Г. Клейнера, Ю. Пахомова, А. Гриценка, В. Новицького.

Основоположник сучасної інституціональної теорії Дж. Серл зазначає: «Там, где есть институциональная реальность, отдельные факты обычно существуют как таковые, поскольку они являются фактами, составляющими общий институциональный феномен. Поэтому, чтобы я мог иметь конкретную частную собственность или обладать конкретной двадцатидолларовой купюрой, должен существовать институт частной собственности и денег» [1, с. 19]. Вчений вважає, що саме інституціональне середовище визначає поведінку та дії суспільних суб'єктів.

З ним погоджується український економіст А. Чухно, який досліджує поведінку людей в залежності від інституціонального середовища, в якому вони перебувають: «... інститути – це спосіб мислення і дій, втілених у соціальних звичаях, установленнях, правилах і звичках. Вони поділяються на формальні, які закріплені в законодавчих та інших нормативних актах і означають обов'язковість дотримання, що забезпечується системою державних органів, навіть дією різних форм примушення, і неформальні, які становлять сукупність норм і правил соціально-культурного і морально-психологічного типу» [2, с. 5].

На думку російського вченого В. Єфімова: «Под каким-либо конкретным институтом целесообразно понимать набор правил, относящихся ко вполне определенной деятельности, которая этими правилами регулируется. Если говорить о современных обществах, то практически все виды деятельности регулируются формальными и неформальными правилами» [3, с. 60–61].

Таким чином, усі названі автори в основу визначення інститутів вкладають набір формальних і неформальних правил, які регулюють поведінку суб'єктів у суспільстві. За відсутності певного інституту можливу поведінку підприємств та фізичних осіб не можна визначити, спрогнозувати або оцінити.

При цьому вчені визначають спільні риси, які лежать в основі інститутів та характеризують інституціональне середовище. Так, Г. Клейнер вирізняє такі загальні групи норм, які формують інститути: *базисні*, які визначають сутність кон-

кретного інституту; *додаткові*, які змінюють окремі положення, але не стосуються основної сутності інституту; *підтримуючі*, які регулюють принципи моніторингу, контролю та підтримки базисних засад інституту; *ціннісні*, які визначають оцінку даного інституту людьми; *когнітивні*, які забезпечують сприйняття базисних норм окремими суб'єктами інституціонального середовища [4, с. 414].

У монографії «Еволюція інституційних систем» вчений доходить висновку, що, крім зазначених підтримуючих норм «в систему норм, образующих данный институт, входят нормы более высокого уровня иерархии, задающие высшие смыслы института, его соответствие ценностям, культивируемым в обществе» [5, с. 34].

Це важливо враховувати при регулюванні взаємовідносин у ринковому господарстві, яке формується в Україні, оскільки в постсоціалістичних країнах виникають інститути, які були відсутні в соціалістичних країнах, наприклад, інститут приватної власності, інститут багатопартійності. Інші інститути набувають нового статусу, наприклад, інститут виробничих відносин, інститут соціальних відносин, інститут контракту.

Невдачі української економіки на переломі ХХ та ХХІ ст., несприйняття населенням багатьох здійснюваних трансформаційних перетворень засвідчують, що інституціональне середовище в нашій країні відповідно до вимог ринкової економіки повністю не сформоване, що ослаблює можливість держави впливати на економічні процеси.

Саме відсутністю сформованих ринкових інститутів можна пояснити кризові явища в Україні у дев'яностих роках ХХ ст. Так, Л. Корнійчук вважає, що: «Інститути виступають фундаментальними факторами функціонування економічних систем» [6, с. 84].

Ю. Пахомов, аналізуючи цей період розвитку вітчизняної економіки, зауважує: «... відомо (і ми в Україні з цим стикалися), що стихійний ринок, який не контролюється, робить «ринковою» не тільки економіку, а й політику, й усе суспільне життя. Зазначимо, що про таку небезпеку, яка позбавляє країну успішного майбутнього, неодноразово попереджував такий досвідчений ринковик, як Дж. Сорос» [7, с. 12].

А. Гриценко зазначає, що під час проведення трансформаційних перетворень у нашій країні не було створене ринкове інституціональне середовище. За таких умов орієнтація України на положення неокласичної теорії, з її ліберальними постулатами та вірою в саморегулюючу здатність ринку, призвела до поступової втрати державою контролю за розвитком економіки [8, с. 49].

В контексті зазначеного можна зробити висновок, що виникнення ринкових інститутів формує адекватну поведінку, звичаї та моральну оцінку в суспільстві дій господарюючих суб'єктів і населення та, в свою чергу, визначає реакцію останніх на дії держави. Щодо цього факту цінною є думка П. Бергера та Т. Лукмана: «Інститути уже благодаря самому факту их существования контролируют человеческое поведение, устанавливая predetermined его образцы, которые придают поведению одно из многих, теоретически возможных направлений. ...Первичный социальный контроль задан существованием института как такового» [9, с. 90].

В умовах трансформаційних перетворень держава, формуючи свою економічну політику, повинна враховувати не тільки дію економічних законів, а й виникнення на їх основі нових або зміну статусу старих інститутів. Дж. Ходжонсон зазначає: «Структурируя, ограничивая и поощряя индивидуальное поведение, институты могут воздействовать на способности и действия агентов фундаментальным образом: они могут менять их устремления, а не просто ограничивать их или способствовать их осуществлению» [10, с. 36].

Інституціональні зміни повинні повною мірою відповідати новим економічним реаліям, запитам зовнішнього та внутрішнього середовищ, можливостям ресурсної бази та розвитку продуктивних сил. Сучасне інституціональне середовище має однаковою мірою забезпечувати зацікавленість у результатах соціального партнерства: країни капіталу (власників підприємств), праці (робочої сили) і держави (всього суспільства). Здатність інститутів узгоджувати інтереси всіх учасників економічних відносин, уникати соціальних конфліктів, забезпечувати виконання суспільних домо-вленостей є визначальним фактором ефективного розвитку ринкового середовища.

Тому Дж. Серл пропонує розглядати інститути не як норми і правила, які обмежують дії окремих суб'єктів суспільства, а як засіб регулювання відносин у державі та середовища для прояву індивідуальних можливостей: «Главная роль институтов и смысл их существования не в ограничении действий людей, а скорее в создании новых видов отношений власти и влияния» [1, с. 15].

Найважливішим інститутом, який визначає суспільні взаємовідносини у ринкових умовах господарювання, є *інститут приватної власності*. «Без досконалої специфікації прав власності реальний демократичний устрій є неможливим. Це пояснюються тим, що зрозумілі, «прозорі» й юридично захищені права власності запобігають потраплянню в «інституційну пастку» надмірного розшарування суспільства за майновою ознакою» [11, с. 18].

Розуміючи, що без цього інституту неможливо побудувати ринкову економіку, Україна з перших місяців незалежності почала роздержавлення та приватизацію загальнодержавного майна. Проте нерозуміння сучасних ринкових процесів та орієнтація на економічні відносини, характерні для XVIII–XIX ст., з їх безмежною вірою у саморегулюючу здатність ринку та запереченням будь-якого впливу держави на розвиток економіки призвело до «обвалу» економіки, галопуючої інфляції, порушення паритету цін на промислову та аграрну продукцію, масового банкрутства підприємств і втрати населенням мотивів до ефективної праці.

З точки зору сучасної інституціональної теорії та неокейнсіанської концепції економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень навіть за наявності інституту приватної власності регулюючі функції держави повинні посилюватися (послабляти їх можна тільки за умови стабільно працюючої економіки). За таких умов державним регулюванням процесів приватизації можна зберегти загальнонаціональну власність від переходу в приватні руки за заниженими цінами, обмежити надприбутки окремих компаній, посилити конкуренцію на ринку продукції та фінансових ресурсів.

За ринкових умов господарювання держава не може та й не повинна виконувати функції управління щодо приватизованих компаній, хоча це не означає, що вона втрачає і регулюючі функції.

Радикальна реформа економічних відносин сприяла ліквідації державної монополії на економічну діяльність та появі приватних структур, визначила відповідні функції держави в управлінні економічними процесами, що вимагало формування ринкової інфраструктури.

Регулюючу функцію держави в умовах інституціональних перетворень можна посилити через запровадження диференційованих податкових систем і ставок окремих податків для малого, середнього та великого бізнесу, збільшення державних закупівель та замовлень, виділення додаткових коштів на субсидії та дотації, фінансування цільових програм підтримки окремих галузей, регіонів або виробництв. Безумовно, після завершення ринкових перетворень та повного формування нових інститутів регулюючі функції держави повинні бути послаблені.

Слід зазначити, що інститут приватної власності навіть в умовах економічної стабільності вимагає постійного удосконалення, яке повинно полягати в:

- зменшенні регулюючих повноважень державних органів влади щодо приватних компаній;
- внесенні змін до законів, які покращують права акціонерів компаній;
- посиленні механізмів захисту приватної власності;
- спрощенні реєстрації нових приватних компаній та їх звітності;
- посиленні державного контролю за зобов'язаннями, які взяли на себе компанії у процесі приватизації державного майна;
- постійному моніторингу підприємств, що перебувають у державній власності, на предмет ефективності їх роботи та доцільності приватизації.

Інститут приватної власності займає визначальне місце у ринковій економіці, тому постійний моніторинг інституціонального середовища повинен бути направлений на виявлення та усунення негативних факторів, які стримують розвиток приватного бізнесу. До таких факторів слід віднести:

- виникнення штучних монополій;
- недостатній контроль з боку держави за роботою природних монополій;
- різну організаційну, правову та податкову політику до підприємств державної та приватної власності;
- формальні та неформальні обмеження банків для отримання кредитів приватними компаніями;
- примусовий продаж валютних коштів, отриманих приватним сектором;
- необґрунтоване збільшення переліку видів діяльності, якими заборонено займатися приватним фірмам або які вимагають ліцензування;
- зовнішньоекономічні обмеження;
- несвоєчасне повернення податку на додану вартість;
- неправову деприватизацію підприємств;
- рейдерство, корупцію, утиски з політичних переконань.

Не менш важливим для розвитку економіки країни є формування ринкових засад *інституту виробничих відносин*.

Так, В. Геець та Б. Кваснюк вважають, що визначальну роль в економічних перетвореннях відіграють інститути, які через механізми трансакційних витрат і специфікації прав власності визначають цілі та стимули для продуктивної поведінки індивідів і організацій [12, с. 63].

На сьогоднішньому етапі розвитку структурне вдосконалення виробничих відносин стає визначальним фактором підвищення конкурентоспроможності національної продукції. Перетворення, здійснені за попередні сімнадцять років розвитку вітчизняної економіки, ще більше посилили сировинну орієнтованість експорту та відставання в розвитку високих технологій. Тому зміни в економіці необхідно здійснювати в таких напрямах:

- визначити конкретні галузі і виробництва, в яких вітчизняні товаровиробники, використовуючи порівняльні переваги, можуть у короткотерміновій перспективі отримати провідні позиції на світових ринках;
- ширше залучати у виробництво новітні досягнення вітчизняної науки, провідні технології та обладнання з інших країн, в тому числі шляхом створення спільних підприємств з іноземними компаніями;
- запровадити економічні стимули для наукових і науково-дослідних установ, які займаються фундаментальними і прикладними дослідженнями та підприємств, що впроваджують у виробництво інноваційні технології;
- посилити інвестиційну привабливість галузей з високим ступенем переробки продукції, обробних технологій та підприємств з високотехнологічною продукцією;

- створити умови для залучення у виробництво сучасних електронних, електротехнічних та інформаційних технологій.

Держава повинна підвищити ефективність управління підприємствами, які перебувають у державній власності, регулювання діяльності приватних підприємств та контролю за виконанням зобов'язань, взятих на себе власниками приватизованих підприємств. Для підвищення ефективності управління підприємствами, в яких держава володіє часткою акціонерного капіталу, необхідно:

- уточнити переліки стратегічних підприємств, де держава повинна володіти 100 %, не менше 50 % та 25 % статутного капіталу;
- щорічно затверджувати мінімальний рівень рентабельності для підприємств із державною часткою у статутному капіталі;
- встановити жорсткі нормативи відрахування дивідендів з таких підприємств до державного бюджету;
- передбачувати обсяги інноваційних витрат зазначених підприємств;
- закуповувати за рахунок бюджетних коштів в інших країнах та у вітчизняних наукових і науково-дослідних установах та передавати для впровадження підприємствам з державним капіталом новітні технології з подальшим погашенням ними витрат на їх придбання;
- практикувати залучення на контрактній основі до управління важливими державними підприємствами менеджерів з економічно розвинутих країн світу, які мають практичний досвід управління аналогічними компаніями;
- сприяти просуванню на іноземні ринки продукції, виготовленої на державних підприємствах, та забезпеченню таких підприємств енергоносіями, дефіцитними та унікальними матеріальними ресурсами;
- впроваджувати на підприємствах із державним капіталом світові стандарти управління якістю продукції та екологічністю.

Для посилення регулюючої функції держави щодо підприємств із приватним капіталом потрібно:

- удосконалити законодавство щодо захисту приватної власності;
- заборонити надання державних гарантій для отримання кредитів приватним сектором економіки;
- передбачити механізми стимулювання інновацій приватних підприємств;
- уніфікувати оподаткування великих та малих підприємств;
- посилити контроль за використанням приватними компаніями амортизаційного та резервного фондів;
- забезпечити захист недержавних підприємств від негативних впливів природних і штучних монополій;
- посилити боротьбу з корупцією в органах державної влади.

Державний контроль за виконанням власниками приватизованих підприємств зобов'язань, взятих на себе в процесі їх приватизації, повинен включати:

- запровадження на певний термін умовного переходу підприємств у приватну власність. Такі підприємства повинні повністю переходити у приватну власність за умови виконання їх набувачами взятих на себе зобов'язань;
- щоквартальну звітність приватизованих підприємств про виконання новими власниками приватизаційних зобов'язань. При порушенні такими підприємства своїх зобов'язань їх відсоток у статутному капіталі повинен зменшуватися;
- фінансову заставу нових власників, які набувають державне майно, на суму приватизаційних зобов'язань;
- контроль за збереженням економічного потенціалу важливих для функціонування національного господарства підприємств, які перейшли у приватну власність, на рівні не нижчому від того, який був на момент їх приватизації.

Державі належить визначальне місце в забезпеченні економічної стабільності в країні як передумови для успішної роботи підприємств та підприємницьких структур, залучення інвестицій та впровадження інновацій. Для цього Україні необхідно:

- забезпечити стабільність, прогнозованість та передбачуваність законодавства, яке регулює правові відносини між економічними суб'єктами, бюджетну, податкову, зовнішньоекономічну, соціальну та екологічну політику держави;
- утримувати інфляцію, дефіцит ВВП, сальдо зовнішньоторговельного балансу, податкове навантаження, зростання монетарної бази, соціальну частку в Зведеному бюджеті та рівень безробіття у межах вироблених світовою практикою нормативів;
- контролювати та регулювати, при необхідності, роботу природних і штучних монополій, експортну та імпорتنу діяльність підприємств, умови для проникнення на вітчизняний ринок іноземних компаній і фінансового капіталу;
- сприяти залученню у виробництво кредитів з вітчизняної банківської системи, а також кредитів іноземних банків та фондів під гарантії держави;
- швидшими темпами інтегруватися у світові економічні структури, сприяти підприємствам у проникненні на ринки інших країн та захищати їх від необґрунтованих антидемпінгових санкцій;
- забезпечити підготовку та перепідготовку кадрів для національної економіки відповідно до її потреб.

Результат дослідження засвідчує, що при всій важливості для економічного розвитку країни інститутів приватної власності та виробничих відносин ринкові перетворення не можуть обмежитися утвердженням лише формальних інститутів [13].

Таку ж позицію поділяють Р. Пустовіт та М. Овчарук: «Ефективне використання факторів виробництва залежить від формальних і неформальних інститутів, які заохочують чи унеможливають опортуністичну поведінку та потенціальні варіанти порушення прав власності. Саме стабільність і прозорість суспільних та юридичних норм, миттєвість реакції влади на незаконні дії щодо специфікації прав власності впливають на ефективність ринкового обміну, залучення і використання активів, нагромадження капіталу та запровадження інновацій [11, с. 17].

Слід враховувати, що на нинішній момент більша частина працездатного населення, яке проживає у нашій країні, виросла і сформувалася за планово-командної економіки, коли існували інші правила поведінки і оцінки людської діяльності. Тому дії цього покоління за ринкових умов господарювання визначають не тільки закони, норми та правила, які складають основу сучасних формальних інститутів, а й моральні правила поведінки, набуті ним у минулі роки, або – *неформальні інститути*.

Дж. Серл вважає, що неформальні інститути, побудовані на колективному сприйнятті фактів, визначають поведінку населення ще до повного становлення формальних інститутів, які формуються значно повільніше, ніж неформальні [1, с. 14]. Його погляди поділяє Дж. Ходжсон: «Всегда существуют такие правила и нормы, которые не кодифицированы законодательно. Стороны соглашения вынуждены опираться на институциональные правила и стандарты поведения, которые из практических соображений, в силу своей сложности не могут быть полностью внесены в законы» [10, с. 41].

Розуміння зазначеного змушує державу видозмінювати свою регуляторну економічну політику. Необхідно враховувати такі неформальні інститути, як моральні правила поведінки, загальнолюдські цінності, культурні традиції господарювання нації. Так, О. Носова вважає, що норми та традиції суспільства не тільки визначають поведінку окремих особистостей, але й використовуються як інструменти, що регулюють поведінку економічних суб'єктів відповідно до визначених у суспільстві правил та прав [14, с. 42].

Досвід розвитку української економіки в дев'яності роки ХХ ст. засвідчує, що при відсутності неформальних інститутів швидко досягти успіхів неможливо. Так, Ю. Пахомов, підкреслюючи важливість на сучасному переломному етапі розвитку світової економіки загальнолюдських цінностей, зазначає: «Звичайно, людство завжди потребувало актуалізації цінностей способу життя, проте лише зараз, в епоху зростаючої конкурентоспроможності знань і гостроти проблем екології, ціннісна конкурентоспроможність по-справжньому стає імперативом» [7, с. 8].

В ринкових умовах господарювання система оцінювання дій окремих індивідів має принципові відмінності порівняно з соціалістичними постулатами, тому в нашій країні необхідно сформуванню сучасну суспільну оцінку таких атрибутів і дій окремих осіб, як володіння фінансовим капіталом, рухомим і нерухомим майном; зовнішньоекономічних відносин та свободи пересування; права на професію, наявності безробіття та зайнятості; участі в управлінні підприємствами; платності освіти та медичних послуг; свободи слова та політичних організацій; спонсорської та меценатської діяльності тощо.

В контексті наведеного державні заходи з регулювання неформальних відносин у суспільстві повинні бути направлені на:

- формування у кожного громадянина країни прагнення до збільшення достатку своєї родини на основі реалізації конституційного права на працю, включаючи підприємницьку діяльність;
- повагу держави і громадян до приватної, муніципальної та державної власності;
- негативну оцінку в суспільстві проявів корупції, політичного протекціонізму, рейдерства, економічного та соціального популізму;
- утвердження в суспільстві толерантного ставлення до співгромадян і громадян інших країн та посилення відповідальності за дискримінацію з політичних, релігійних та расових міркувань;
- запровадження матеріального і морального стимулювання для мотивації меценатів та спонсорів, працівників культури, зберігачів старовини та культурної спадщини.

Таким чином, формування при переході до ринкових умов господарювання нового інституціонального середовища та зміна статусу старих інститутів видозмінює регулюючі функції держави. Законодавча база, на яку спираються формальні інститути, повинна враховувати, що більша частина майна переходить у приватну власність, змінюються виробничі відносини та трансакційні витрати. Водночас наявність формальних інститутів при відсутності неформальних інститутів не дозволяє державі ефективно реалізовувати, визначені нею стратегічні цілі. Запорукою ефективності здійснюваних економічних реформ має стати формування в суспільстві нового світоглядного бачення процесів, що відбуваються у країні.

Список використаних джерел

1. Серл Дж. Что такое институты? / Дж. Серл // Вопросы экономики, 2007. – №8. – С. 5–27.
2. Чухно А. Институционализм: теория, методология, значения / А. Чухно // Экономика Украины, 2008. – №6. – С. 4–14.
3. Ефимов В. Предмет и метод интерпретативной институциональной экономики / В. Ефимов // Вопросы экономики, 2007. – №8. – С. 49–67.
4. Клейнер Г.Б. Институциональные изменения: проектирование, селекция или протезирование / Г.Б. Клейнер // Постсоветский институционализм (под ред. Р.М. Нурева, В.В. Дементьева). – Донецк: Каштан, 2005. – С. 408–433.

5. Клейнер Б.Г. Эволюция институциональных систем / Б.Г. Клейнер. – ЦЭМИ РАН. – М.: Наука, 2004. – 240 с.
6. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2008. – №4. – С. 82–90.
7. Пахомов Ю. Біфуркаційний стан світосистемного ядра напередодні зміни світових лідерів / Ю. Пахомов // Економіка України. – 2008. – №4. – С. 4–14.
8. Гриценко А. А. Институциональная архитектура: объект, теория и методология / А. А. Гриценко // Постсоветский институционализм [под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева]. – Донецьк: Каштан. - 2005. – С. 49–74.
9. Berger P. The Social Construction of Reality / P. Berger, T. Luckman. – London: Penguin Books, 1991.
10. Ходжсон Дж. Что такое институт? / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2007. – №8. – С. 28–48.
11. Пустовіт Р. Теоретичний аналіз процесу інституціоналізації в постсоціалістичних економіках / Р. Пустовіт, М. Овчарук // Економіка України. – 2008. – №6. – С. 14–26.
12. Геєць В. Інституційні засади економічних перетворень / В. Геєць, Б. Кваснюк // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [за ред. В.М. Гейця; Ін-тут економічного прогнозування]. – К.: Фенікс, 2003. – С. 63–65.
13. Павлов В.І. Інститут та інституції аграрного природокористування: регіональний вимір: Монографія / В.І. Павлов, В.М. Заремба, Ю.Г. Фесіна. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 212 с.
14. Носова О.В. Институциональный анализ и его применение в экономической теории / О.В. Носова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Вип. 89–1. – Донецьк, 2005. – С. 40–47. – [Серія: економічна].

Павлов В.І., Борейко В.І. Институциональные преобразования и их влияние на регулирующие функции государства.

Исследовано влияние формальных и неформальных институтов на развитие экономики страны. Определено, что несоответствие институциональной среды рыночным условиям хозяйствования повлекло неудачи трансформационных реформ и невосприятие их значительной частью населения в Украине. Залогом успешности осуществления рыночных преобразований должно стать усовершенствование регулирующих функций государства и формирование у граждан нового мировоззренческого видения общественных отношений.

Ключевые слова: институт, институциональная среда, экономика страны, рыночные условия, трансформационные реформы, государственная регуляция.

Pavlov V.I., Boreyko V.I. Institutional Transformations and their Influence on the State Regulatory Functions.

The influence of institutes formal and informal on development of economy of the country has been studied. It has been determined, that disparity of institutional environment to the market conditions of management entailed the failures of transformation reforms and in perception by their considerable part of population in Ukraine. It has been stated, that perfection of regulative functions of the state and the formation in the citizens of a new world view vision of public relations brings forward the mortgage of progress of realization of market transformations.

Key words: institute, institutional environment, economy of country, market conditions, transformation reforms, state adjusting.

Надійшло 01.12.2008 р.